

PREUSSEN OCH TYSKLAND

EN HISTORISK EXPOSÉ, GJORD UR SYDTYSKT SYNLÄGE

Av redaktör ERNST PFLEGING, Uppsala

I.

FÖR att någorlunda riktigt kunna förstå samtidens statliga utveckling i Tyskland måste man gå rätt långt tillbaka i tiden. Det skulle vara helt missvisande, om man i det heliga romerska riket av tysk nation, medeltidens *sacrum imperium*, ville se ursprunget till den statsbildning, som under beteckningen tyska riket — *Deutsches Reich* — år 1871 etablerades på tysk mark. Mellan det medeltida, federativa rikets undergång och statsakten i Versailles' spegelsal i preussisk regi ligger ett långt interregnum, utfyllt av oändliga, förbittrade strider mellan de tyska territorialfurstarna. Dessa sekellånga fejder gällde i sista hand herraväldet över det tyska rummet, som förlorat sitt naturliga överhuvud. De nuvarande politiska brottningarna i Tyskland kunna i sina grundmotiv föras tillbaka ända till tiden för hohensaufen-dynastiens undergång. Det var *då* som det kristna, romersk-tyska världsriket, *unum corpus Christianum*, fick dödsstöten. I kejsarens ställe trädde territorialfurstar (*Landesherrn*), emanciperade, suveräna bärare av ärftliga län. Olika försök att återställa den fulla riksenheten slogo fel. Sista gången en allvarlig ansträngning i denna riktning gjordes var under kejsar Karl V, som planerade en omfattande riksreform, enligt vilken det tyska riket skulle delas upp i »kretsar». Detta försök strandade dock även det; territorialfurstarna hade redan blivit alltför mäktiga och den habsburgska dynastien hindrades av sina utländska — i synnerhet spanska — engagemang från att helt ägna sig åt en kraftfull nyordning av Tysklands inre förhållanden.

Westfaliska freden (1648) satte slutgiltigt streck under det gamla medeltida rikets historia. Vad som därefter levde kvar av riket var knappast mer än själva namnet. Riket förvandlades alltmera till ett *statsförbund* mellan tyska territorialfurstar. Riksorganen hade förlorat all egen real makt. Landsrätten trängde mer och mer ut riksrätten. Den kritiske Pufendorf kunde därför med all rätt beteckna den ihåliga konstruktion, som alltjämt bar namnet »tyska riket», som ett »monstrum».

Den politiska maktens tyngdpunkt hade under tiden även rent geografiskt flyttats bort från rikets centrum. Den nyare tidens båda

tyska huvudmakter, som så småningom upptogo arvet efter det romerska riket, Österrike och Preussen, hade uppstått på det gamla rikets östra gränsmarker. Den spänning, som rådde mellan dessa båda makter, skulle bli bestämmande för hela den kommande politiska utvecklingen i Tyskland. Den habsburgska staten strävade efter att även under de nya förutsättningarna i största möjliga utsträckning bevara och vidmakthålla det gamla rikets traditioner. Medeltidens katolska universalism hade alltjämt en fast förankring i Wien. Den sammanflätades på ett egenartat sätt med habsburgarnas husmaktspolitik. Fastän tysk i sin substans kunde den kejsrerliga staten utan större friktioner i sig upptaga och med sig assimilera ett flertal icke-tyska folk. Habsburgsmonarkien visade sig inte minst däri som medeltidsrikets äkta arvtagare att den var övernationell. I sin habsburgs-österrikiska utformning verkade den tyska kulturen icke skiljande utan förenande.

Helt annorlunda förlöpte utvecklingen hos den preussiska rivalen. Med undantag för kärnlandet Mark Brandenburg var Preussen från början beläget utanför det egentliga riksområdet. Medan Österrike utgjorde en av det »inre» rikets (regnum) viktigaste beståndsdelar hörde Preussen endast till det »yttre» riksområdet (imperium). Det statsväsen, som utvecklades på detta kolonisationsområde, saknade därför det tyska rikets historiska kännetecken. Alltifrån sin upprinnelse var Preussen en till hälften slavisk utmark, vars ledareskikt, som under flera sekel stod i länsförhållande till den polska konungen, utmärkte sig genom en ytterst aggressiv militarism. Den preussiska staten stod redan från början i ett utpräglat motsatsförhållande till det övriga Tyskland. Även i fortsättningen skulle den spela rollen av en söndrande faktor, ett främmande element inom den tyska nationen. Gentemot de slaviska livegna inom sina gränser uppträdde preussarna som obevekliga herremän. Tvärt emot vad en senare tids historiemyt velat göra gällande har Preussen under hela sin historia visat sig vara riksenhetens svurna fiende. Kurfurst Fredrik Vilhelm, som i de tyska historieböckerna brukar figurera under benämningen »den store kurfursten», bedrev i förbund med Frankrike en vittutseende erövringspolitik inom Tyskland. Samtidigt förlikte han sig med adeln på borgarnas och böndernas bekostnad. Medan på övriga håll i Tyskland livegenskapens tryck undan för undan lättade, skärptes det avsevärt i Preussen-Brandenburg. Adeln fick ett bestämmande inflytande över här och förvaltning.

Under konung Fredrik Vilhelm I samt i ännu högre grad under Fredrik den store blev Preussen stormakt. Den senares despotism hade hämtat sin förebild från Ludvig XIV:s absolutistiska regim. Men till följd av olikheten i förutsättningarna avsatte den preussiska imitationen ett väsentligt olikartat resultat. Den absoluta monarkien i Frankrike hade framgått ur kungadömet tvekamp mot adeln. Absolutismens oundgängliga förutsättning och fasta stöd var den franska nationen, folket som växt samman till en nationell enhet. Det är ingen tillfällighet att just vid denna tid genom Jean Bodin den folkrättsliga suveränitetsläran fördes till seger. Den nationella suveräniteten fick

sitt genombrott i form av konungadömets suveränitet: *si veut le roi veut la loi*. Visserligen kvarstod ett moment i konungens maktfullkomlighet av Guds nåde, som förrådde bundenheten vid medeltidens jus Divinum. Det blev den franska revolutionen förbehållet att röja denna ett äldre betraktelsesätts sista kvarleva definitivt ur vägen.

Helt annorlunda gestaltade sig förhållandena i Preussen. Någon preussisk nation existerade inte — och någon tysk nation ville Preussen under inga förhållanden erkänna. Vid hovet i Sanssouci talade man franska; den preussiske konungen var inte ens mäktig att använda det tyska språket någorlunda felfritt. Feodaladeln hade fått en oerhörd makttillväxt; genom sitt monopol på civila och militära ämbeten hade de preussiska junkrarna i praktiken nära nog fått hela den preussiska statsapparaten fast i sin hand. Konungens absolutism måste därför nödvändigt bli *statsabsolutism*. Det är ur den synpunkten Fredrik II:s så ofta missförstådda valspråk får sin rätta historiska belysning: *Le roi — le premier serviteur de l'Etat*. Fredrik den andres stat skilde sig i princip från samtidens övriga europeiska stater. Här är inte kungens *person* maktens yttersta källa utan *statsapparaten* som sådan. Denna själlösa apparat bäres upp av östra Preussens privilegierade godsägare. Den absolute konungen är statens högste administratör. I sina avgöranden bindes han av inga som helst rättsliga skrankor; över sig har han endast »staten i sig» (»der Staat an sich»). För första gången möta vi i Fredriks militärpolitik (Västpreussen, Schlesien!) den »arronderingsprincip», som senare i mycket större måttstock skulle upptagas av Hitler under slagordet »storrumsplanering». Människan uppfattas endast som ett bihang till det geografiska »rummet». Att behärska detta är statsledningens mål. Människan — även konungen själv — blir endast ett tjänande verktyg under den opersonliga staten, som upphöjts till självändamål. Träffande har Novalis kännetecknat detta den preussiska statens säregna väsensdrag: »Ingen stat har någonsin i högre grad förvaltats som en fabrik än Preussen efter Fredrik Vilhelm I:s död.» Senare har Hegel dragit den filosofiska konsekvensen ur den preussiska statens praxis, när han grundlade läran om religionens och moralens underordnande under statens krav, — en lära som i våra dagar åter fått sin tragiska aktualitet. »Staten är den sedliga idéns verklighet, det i och för sig förnuftiga», förklarar Hegel (*Rechtsphilosophie* §§ 257—258).

I *Österrike* däremot förlöpte utvecklingen i helt andra banor. Det konservativa och katolska Österrike visade sig under Maria Teresia mycket mera öppet för naturrättens och humanismens idéer än vad Fredrik II:s »upplysta despotism» gjorde. Ehuru den gamla rikstraditionen även här mer och mer förbleknat, förblev dock Wien den genom landsfurstarnas mångfald splittrade nationens naturliga centrum och Tysklands huvudstad. Maria Teresia genomförde även — trots rikets trångmål inte minst under sjuårskriget mot Fredrik II — flera omfattande reformer, som hårt drabbade de tidigare privilegierade. Adel och prästerskap fingo ej längre njuta skattefrihet för sina gods; trycket som lastat bönderna lättade väsentligt; den föräldrade straffrätten förnyades. Ett modernt departementssystem trädde i den se-

kreta konseljens ställe. Däremot kunde landet ej hävda sig i kriget mot Preussen. Även nu hindrades det av sina talrika utomtyska engagemang.

Med sjuårskriget hade Preussen öppnat den sekellånga striden mellan de båda makterna om herradömet i Tyskland. Denna strid erbjöd utländska makter åter och åter gynnsamma tillfällen att blanda sig i de inre tyska angelägenheterna. Alltefter den växlande inrikespolitiska situationen i Tyskland kunde än den franske konungen, än den ryske tsaren uppträda i medlarens roll. Inte med orätt har den österrikiske historikern Srbik betecknat Fredrik II som »den store förstöraren av riket med dess habsburgsk-österrikiska spets». När det gäller prisgivet av nationens intressen väga den habsburgska husmaktspolitikens försyndelser fjäderlätt mot Preussens svåra skuld. Sin anti-nationala inställning dokumenterade Preussen särskilt tydligt då det 1795 i Basel svek sitt förbund med den österrikiska monarkien och sina högtidliga löften och ingick separatfred med Österrikes motståndare Frankrike. »Sant är att båda de tyska stormakterna besjälades av statlig egoism; men det var Preussen som först tog det ödesdigra steg, vilket ledde till förbundets upplösning, till namnlös olycka för riket, till den tyska söndringens öppna utbrott.» (Srbik.)

I söndringens tecken gled Tyskland in i Napoleonskrigen. Katastrofen lät inte länge vänta på sig. Genom beslutet av år 1803 — »Reichsdeputationshauptschluss» — beseglades det tyska rikets sönderfall, och den 6 augusti 1806 måste kejsar Franz II böja sig för Napoleons påbud och nedlägga den tyska kejsarkronan. Därmed var den tyska kejsarkronan skild från habsburgmonarkien. Detta förhållande blev som bekant bestående även efter Napoleons fall. Återigen måste man i detta sammanhang avliva en preussisk historiemyt, att nämligen Tysklands befrielse från det napoleonska oket företrädesvis skulle ha varit Preussens verk. I motsats till vad som är fallet i Österrike och Ryssland fanns det i Preussen ett icke obetydligt parti, som i Napoleon såg en ny universalkejsare, som var kommen att ena det söndrade Europa. Det dröjde flera år innan Preussen långsamt genomgick en regeneration, tack vare Steins, Hardenbergs, Scharnhorsts och Gneisenaus reformsträvanden. Reformerna utformades i huvudsak av män, som härstammade från det utompreussiska Tyskland. De stötte på hårdnackat motstånd och förblevo därför endast halvmesyurer. För städernas del infördes en för dåtida förhållanden ganska långtgående självstyrelse. Men själva statsapparaten berördes icke av reformerna. De gjorde i själva verket halt redan inför den s. k. mellersta förvaltningsinstansen mellan staten och kommunerna. Själva det preussiska förvaltningssystemets grundpelare ha således förblivit bestående intill denna dag. — När Napoleon slutligen dukade under för det övriga Europas förenade ansträngningar, skyndade sig de gamla makthavarna i Preussen, de som i främsta rummet hade varit ansvariga för nederlagen i Jena och Auerstedt, att åter inta sina gamla positioner. Reformivrarna, som hade hjälpt Preussen att överleva katastrofen, skötos åter helt åt sidan.

Efter 1815 sönderföll Tyskland i tre delar, som nödtorftigt höllos

ihop av förbundsakten. Den första delen representerades av konungariket Preussen. Medeltidens uppdelning på »regnum» och »imperium» gjorde sig ännu gällande därunder att dess östliga områden — provinserna Ostpreussen, Västpreussen och Posen — icke innefattades i förbundsakten. Den andra riksdelen bildade Österrike, som emellertid endast med sina »cisleitanska» länder tillhörde förbundet. Vid sidan om dessa båda historiska makter höll nu ett »tredje Tyskland» på att växa fram. Det omfattade väsentligen Tysklands södra och sydvästra delar, som i flera avseenden stodo i motsatsförhållande till Preussen. Närheten till Frankrike betingade här en starkare orientering åt väster och gav upphov till olika demokratiska strömningar. Den statsrättsliga utvecklingen hade här i sydväst redan tidigt börjat röra sig i konstitutionalismens banor. När 1848 års stormar sprängde tyska förbundet i dess gamla form, trädde detta tredje Tyskland för en tid starkt i förgrunden. Det satte i synnerhet sin prägel på nationalförsamlingen i Frankfurt 1849. Då enighet mellan Preussen och Österrike i fråga om rikets rekonstruktion där icke kunde uppnås, misslyckades nationalförsamlingen i sitt försök att giva riket en författning. Utslagsgivande blev även i detta fall Preussens negativa hållning. De demokratiska folkresningarna i Sachsen och Sydvästtyskland dränktes av preussiska trupper i blod. I stället för att Preussen skulle ha uppgått i Tyskland — som Frankfurterförsamlingen hade fordrat — gick utvecklingen numera i motsatt riktning. Det tyska förbundet återkallades till liv, om även i ytterligare uttunnad gestalt. Preussen hade dock nu fattat sitt beslut att definitivt uttränga Österrike ur riket. I den preussiska politiken trädde nu den man i förgrunden, som mer än någon annan bidragit till att underordna hela Tyskland under den preussiska militärstaten: *Otto von Bismarck*. Den 6 sept. 1849 formulerade han målet för vad han kallade en »nationell preussisk politik» sålunda: »... att kasta svärdet i vågskålen och befälla tyskarna, vilken deras författning skall bli.» Katastrofen nalkades snabbt. I konflikten mellan Österrike och Frankrike om de italienska arvländens ställning vägrade Preussen ånyo att uppfylla sin förbundsplikt gentemot Österrike. Freden i Villafranca (1859) betydde dödsstöten för den österriskisk-ungerska stormakten. Den på fördrag grundade, konservativa rättsordningen i Europa hade upphört att existera. Bismarck kunde nu med lätthet förverkliga sin länge hysta plan att förödmjuka Österrike och utstöta det ur det tyska förbundet.

Tragedin av år 1866 föregicks emellertid av ett märkligt förspel, den s. k. furstedagen i Frankfurt den 16 aug. 1863. I Wien hade man utarbetat ett utkast till riksreform, vilket avsåg skapandet av ett stortyskt rike under den österrikiske kejsarens presidium och innefattande långtgående garantier åt de tyska mellanstaterna. Bismarck förstod omedelbart, att detta projekt innebar ett dödligt hot mot Preussens aspirationer på herraväldet över Tyskland. Den preussiske konungen intog till en början en icke helt avvisande hållning, men skrämades av Bismarck med talet om Preussens förestående »mediatisering», ifall planen förverkligades. Inom det övriga Tyskland upptogs den österrikiska planen med stor sympati; kejsar Franz Josef blev på sin

resa till Frankfurt föremål för entusiastiska hyllningar från den sydtyska befolkningens sida. Men då Preussen obönhörligt satte sig emot reformförslaget, föll detta till marken, och hela Frankfurtkongressen rann ut i sanden. Kriget hade nu blivit oundvikligt. Bismarck ansåg tiden mogen för det länge planerade överfallet, som kom att drabba inte bara Österrike utan hela det tyska förbundet. Efter katastrofen vid Königgrätz följde freden i Prag; Österrike måste lova att avhålla sig från allt deltagande i Tysklands inre angelägenheter. Under Bismarcks ledning bildades nu det nordtyska förbundet. I Sydtyskland var hatet mot Preussen och »preusseriet» så starkt, att Preussen här fick nöja sig med ett samgående enbart i ekonomiska ting i form av den tyska tullunionen. Men Preussen hade nu genom den militära segern fått fria händer att efter eget gottfinnande ta itu med sina närmaste, svagare grannar. De angränsande småstaterna annekterades i klump: kungariket Hannover, Hessen-Nassau, Kurhessen och den fria riksstaten Frankfurt införlivades med det preussiska väldet.

Den tyska segern i kriget mot Frankrike 1870/71 resulterade som bekant i grundandet av en stat, som kallades Deutsches Reich, men som i själva verket snarare var ett storpreussiskt rike. Den i det fördolda alltjämt fortlevande idén om en tysk nation — en idé, som efter rikets stympning blivit så att säga hemlös — missbrukades nu av Bismarck till att tjäna som motiv för den »lilltyska» lösningen: »I den mån idén om en tysk nation lät sig brukas som medel för att öka Preussens makt och Preussen vid förmälningen med denna idé behöll ledningen förelåg ej längre något skäl att försmå en sådan förbindelse.» (Meinecke.)

Efter händelserna av år 1848 skilde sig den preussiska regeringsformen avsevärt från den i de sydtyska och övriga tyska staterna rådande statsformen. Den oktrojerade författningen av den 5 dec. 1848 återtogs redan i jan. 1850 på Bismarcks tillskyndan. Den demokratiska rösträtten ersattes med den beryktade »treklassrösträtten», enligt vilken godsägarna i de östra områdena kunde påräkna en oangriplig position i det preussiska parlamentet. Dessutom förvandlades första kammaren, som ursprungligen varit avsedd som en representation för självstyrelseorganen, till det allbekanta »Herrenhaus». Motsättningen mellan Preussen och de sydtyska staterna blev därmed oöverkomlig. Adel och militär spelade inte någon annanstans i Tyskland ens tillnärmelsevis samma dominerande roll som i Preussen. Riksförfattningen av år 1871, som borde ha utformats till ett försök att överbygga denna ödesdigra dualism, blev i stället ägnad att tillspetsa den ytterligare.

Det nya riket blev icke något adekvat uttryck för nationens vilja till enhet. Kejsarkronan hade inte längre som fordom sin egen tyngd; den var endast en prydnad som man hade hängt vid den preussiska kungakronan. Preussen blev den dominerande faktorn, »riket» däremot endast en formel för det övriga Tysklands underkastelse under Preussen. De sydtyska staterna avspisades med några enstaka »reservat rättigheter», som i Berlin förlöjligades som småskuren »parti-

kularism». Riksdagen fick i praktiken en synnerligen underordnad ställning; alla verkliga avgöranden lågo hos Preussen. I sin egenskap av tysk kejsare förfogade den preussiske konungen över rikets exekutivmakt. Hans vetorätt utsträcktes till alla författningsändringar samt i vissa fall även till lagstiftningen. I krigstid stod rikets samlade härsmakt under kejsarens högsta befäl. Särskilt under kejsar Vilhelm II framträdde den preussiska konungens traditionella strävan efter personlig maktutövning åter med stötande tydlighet. Men denna strävan hade sin grund inte så mycket — som ofta felaktigt gjorts gällande — i den sista preussarkonungens personlighet utan fastmer i den av Bismarck skapade regeringsformens egen logik. Allredan i en av Vilhelm I den 4 jan. 1882 utfärdad »nådig kungörelse» kunde man läsa: »Det är min vilja, att varken Preussens eller rikets lagstiftande församlingar skulle lämnas i tvivel om min och mina efterträdarens författningsenliga rätt till en *personlig* ledning av politiken.» Kungörelsen var kontrasierad av rikskansler furst Otto von Bismarck.

Av händelserna år 1918 förblev rikets inre territoriella gestaltning väsentligen oberörd. I Weimar författningen bibehölls Preussens statliga enhet ograverad; ett första författningsutkast, som hade räknat med en uppdelning av Preussen i syfte att stärka riksenheten, blev förkastad. Den definitiva författningen gav dock icke längre uttrycklig sanktion åt det under hohenzollrarna rådande intima sambandet mellan preussisk regering och riksregering. Författningens artikel 18 gav visserligen löfte om en förestående riksreform, — men detta löfte infriades aldrig. I riksrådet, som efterträdde kejsartidens förbundsrepresentation, ökades t. o. m. Preussens röstetal; medan det tidigare hade innehaft 17 av 58 röster, förfogade det nu över 2/5 av rösterna. Detta betydde dock relativt litet; i praktiken gav Preussens administrativa övervikt och stora befolkningens mängd — omkring 3/5 av rikets befolkning — oftast utslaget. Därtill kom att de mindre nordtyska staterna i sådan utsträckning voro ekonomiskt och finansiellt beroende av Preussen, att de endast undantagsvis vågade motsätta sig Preussens yrkanden i riksrådet. I det stora hela bevarade således Preussen sin dominerande ställning även under Weimarrepubliken. Därtill bidrog ytterligare den omständigheten att Österrikes förväntade anslutning till riket icke blev av. Av den förr så mäktiga Donaumonarkien hade genom segerherrarnas maktspråk fränskilts en föga livskraftig småstat, vars förmåga att hävda sig som självständig stat var synnerligen begränsad. Genom att de segrande makterna envist motsatte sig Österrikes frivilliga medverkan i den tyska rikspolitiken säkerställdes definitivt Preussens herradöme över Tyskland även under Weimarperioden. Detta sammanhang tycks underligt nog ha undgått många iakttagare. Tillsammans med de mellan- och sydtyska staterna skulle Österrike måhända kunnat bryta den preussiska övermakten. Nu gick utvecklingen i stället i motsatt riktning. Genom att rikskanslerns och den preussiska ministerpresidentens ämbeten åtskildes och personalunionen i rikets högsta instanser upplöstes, fick Preussen en mera fristående ställning gentemot riket än förr. Dualis-

men mellan Preussen och riket blev således ännu större än på den graderade rösträttens tid. Den kände rättslärd och författningskommentatorn G. Anschütz karakteriserade 1922 det uppkomna tillståndet sålunda: »Två regeringar sitta intill varandra i Berlin, varav den ena *rättsligt*, den andra *faktiskt* äger den största makten.» Riksregeringen hade ingen »husmakt», intet land att stödja sig på. Därför behöll Preussen sin hegemoni, om även i en annan form än tidigare.

Kravet på en riksreform gick som en röd tråd genom Weimartidens statsrättsliga diskussion. Svårigheterna skärptes genom delstaternas finansiella trångmål. De politiska partiernas inställning till frågan om riksreformen var skiftande och delvis ganska vacklande. De konservativa »tysknationella», godsägarklassens och det högre ämbetsmannaståndets parti, avvisade tanken på en enhetsstat, emedan de ansågo Preussens integritet vara en förutsättning för sig själva att i framtiden en gång åter få gripa om det politiska rodret. De ville övervinna dualismen genom att återställa real- och personalunionen mellan rikets och Preussens styrande organ. Det var i princip samma program som senare skulle komma att förverkligas av Hitler, om även på helt annat sätt än de konservativa hade tänkt sig. — Det katolska centerpartiet åter ville icke veta av någon preussisk unitarism; man hade på detta håll i alltför färskt minne den behandling katolikerna varit utsatta för av den preussiske protestanten Bismarck under kulturkampens tid. Emellertid ville man å andra sidan icke draga ut den fulla konsekvensen att låta Preussen helt uppgå i riket. — Det siffermässigt starkaste partiet, socialdemokraterna, som enligt en träffande, paradoxal formulering »regerade men ej härskade» i Preussen, var till sin principiella inställning anhängare av enhetsstatstanken. Men den programmatiska inställningen råkade i konflikt med den praktiska politikens syftemål att söka behålla partiets åtminstone formellt starka position i Preussen. Därtill kom att de sydtyska socialdemokraterna i många fall voro övertygade federalister. Följaktligen undvek socialdemokratien i möjligaste mån att i alltför bestämd form ta ställning till dessa frågor. De preussiska ministrarna fingo dock av sitt parti fria händer att arbeta för bibehållandet av Preussens — och därmed sin egen — maktställning. På den »Länderkonferenz» (delstatskonferens), som hölls i Berlin 16—18 jan. 1928, framträdde för första gången konturerna till den senare av Hitler genomförda regleringen. Den preussiske inrikeministern motsatte sig framgångsrikt alla försök att göra allvar av den i författningen utlovade riksreformen, eftersom en sådan ovillkorligen skulle ha medfört en minskning av Preussens område och kompetens. I stället väcktes kravet på en »stark» riksregering samt föreslogs att endast de »funktionsdugliga» — underförstått: de största — tyska länderna skulle tillåtas fortbestå. Sachsen och de tre sydtyska länderna Bayern, Württemberg och Baden nämndes i detta sammanhang. I konferensens slutbetänkande rekommenderades en sammanslagning av den preussiska lantdagen med riksdagen samt av den preussiska regeringen med riksregeringen. De preussiska provinserna skulle bli en sorts nya länder. Därmed var åtminstone i teorien grunden lagd till den framtida nationalsocialis-

tiska provinsialförfattningen, genom vilken tyngdpunkten förflyttades till den s. k. »mellaninstansen».

Det framgår tydligt av det anförda, att även under Weimar-republiken det preussiska arvet varit bestämmande för rikets inre struktur. Den preussiske ministerpresidenten Otto Braun framhöll i ett tal 1927 uttryckligen den preussiska kontinuiteten i rikets utveckling och uttryckte som sin bestämda mening att denna kontinuitet borde bevaras: »De, som i Preussens sönderstyckande vilja se lösningen av det preussisk-tyska problemet förbise tydligen fullständigt, att Tyskland utan Preussens utveckling till stormakt aldrig skulle ha övervunnit det förra århundradets bedrövliga småstatsvälde (Kleinstaaterei).»

II.

Nationalsocialismens tillträde till makten föregicks på sommaren 1932 av ett betydelsefullt mellanspel. Den dåvarande rikskanslern Franz von Papen avlägsnade genom en våldsamt kupp den preussiska regeringen, som visserligen hade förlorat sitt parlamentariska underlag, men författningen satt kvar, då ingen annan regering kunde vinna majoritet i den preussiska lantdagen. Den rättsliga grundvalen för denna aktion var synnerligen tvivelaktig. von Papen kunde dock åberopa sig på rikspresidentens samtycke. Denne, den gamle Hindenburg, hade redan sedan en längre tid tillbaka med hjälp av Weimar-författningens paragraf om undantagstillstånd utövat en sorts presidial diktatur i riket. Papens aktion upphävde nu åter dualismen mellan riksregeringen och den största tyska delstatens regering. Som på Bismarcks tid hade man åter fått garanti för en enhetlig politisk kurs i Preussen och i riket. Preussen kunde nu göras till språngbräda för de antidemokratiska kretsarnas långtsyftande planer. För en kortare tid tillsattes där en kommissariatsförvaltning. Det var i stort sett Preussens gamla agrara och adliga makthavare, som övertogo arvet efter den störtade socialdemokratien. Detta mellanspel varade emellertid inte länge. Så snart Hitler övertagit makten i riket underställdes Preussen nazistisk ledning. Det var Hermann Göring som utnämndes till preussisk ministerpresident. Innan ännu likriktningen hade nått det övriga riksområdet, hade Göring i Preussen omsatt de nazistiska principerna på lagstiftningens och förvaltningens område i handling. Den tyske rättslärde E. R. Huber ger i sitt arbete om Tredje rikets författning förklaringen, varför just Preussen valdes till utgångspunkt för den nazistiska diktaturen: »Vid tidpunkten för maktövertagandet år 1933 var Preussen rikets mest betydelsefulla inre maktfaktor. Preussen ägde den stramaste inre organisationen, det mest disciplinerade ämbetsmannaståndet, den slagkraftigaste polisstyrkan.» Medan aktionen mot de övriga tyska länderna genomfördes med yttersta stränghet, inrymdes åt Preussen en förmånlig undantagsställning. Sålunda skulle riksdagsvalen den 5 mars 1933 jämväl gälla för den preussiska lantdagen. I övriga länderna däremot nyrekryterades parlamenten genom dekret uppifrån, för att inte långt efteråt helt

upplösas. För att inför hela världen demonstrera Preussens återuppståndelse celebrerades Tredje rikets födelse genom en storvulen festakt i den fridericianska traditionens »allraheligaste», Garnionskirche i Potsdam. Genom den andra rikriktningslagen av den 7 april 1933 gjordes Preussen även rent organisatoriskt åter till rikets »husmakt». Alla icke-preussiska delstater — eller »länder», som den officiella beteckningen efter 1919 löd — ställdes under rikets tvångsförvaltning genom statliga kommissarier. I varje land tillsattes en »riksståthållare», som i praktiken övertog landsregeringens ledning. Riksståthållareämbetet utgjorde en direkt kopia av den preussiska Oberpräsident-befattningen. Denna senare nyreglerades samtidigt genom en riksförordning. Överpresidenterna likställdes därigenom även de jure med riksståthållarna. »Mellaninstansen», som ända sedan Fredrik Vilhelm I hade utgjort kärnan i det preussiska förvaltningssystemet, etablerades således nu inom hela riksområdet. Det karakteristiska kännetecknet för den preussiska mellaninstansen hade alltifrån början varit att all makt koncentrerades i *en* hand; någon uppdelning på speciella förvaltningsgrenar förekom icke. Detta stämde ju utmärkt väl överens med nazismens ledarprincip. Liksom den högste ledaren är direkt ansvarig för *alla* riksförvaltningens grenar har hans underordnade provinsiala hövding obegränsad kompetens inom sitt förvaltningsområde.

Preussens företrädare framför de övriga länderna kommer tydligt till uttryck dels i lagen om rikets nybyggnad av den 30/1 1934 och dels i riksståthållarlagen av den 30/1 1935. Preussen är således det enda tyska land som icke står under överinseende av en riksståthållare. I spetsen för den preussiska staten står der Führer själv. Hitler har dock »överlåtit» sina befogenheter på den preussiske ministerpresidenten, Hermann Göring. I stället för den upplösta lantdagen har Preussen fått ett s. k. »statsråd», en sorts nazistisk notabelförsamling. Senare återinfördes även efter kejsarrikets förebild personal- och realunionen mellan rikets och Preussens departement, varvid man dock gick vida mera konsekvent till väga än vad någonsin hade varit fallet under hohenzollrarna. Endast ministerpresidentens och finansministerns ämbeten hölls utanför unionen¹

I jämförelse med Preussen inneha de övriga tyska länderna en synnerligen blygsam ställning. Man skulle kunna säga att nazisterna på de icke-preussiska tyska länderna efter 1933 först prövade det system, som sedermera under det andra världskriget tillämpades gentemot de ockuperade länderna, vilkas förvaltning likaledes underställdes var sin »rikskommissarie».

Med tiden avskaffades landsregeringarna helt och hållet och riksståthållarna blev därmed ländernas enda styresmän. Riksståthållaren uppträder givetvis inte som talesman för resp. delstats intressen gentemot centralinstansen utan tvärtom som riksregeringens exekutor gentemot delstaterna. För närvarande existerar i några få länder ännu skuggan av en landsregering, så i Bayern, Württemberg och Baden. I Sachsen däremot finns inte längre någon landsregering, om man bortser ifrån att det inom riksståthållarens ämbetsverk förekom-

mer en byrå (!) med beteckningen »landsregering», som uppenbarligen endast fyller en avvecklande funktion. Länderna utöva således inte längre några som helst självständiga funktioner. De äga inte ens längre juridisk organisationskaraktär som kommunerna; de äro ingenting annat än historiska rudiment. Marburgdocenten Erich Becker uttrycker saken träffande på följande sätt: »Inom länderna förekommer för närvarande inte någon egen verksamhet (Eigenleben) — inte ens av rikets nåde.»

Även i övrigt överfördes undan för undan det preussiska förvaltningssystemet till hela riksområdet. Kommunernas och städernas självstyrelse i Preussen hade, som tidigare nämnts, grundlagts av friherre vom Stein, som därvid hade kunnat anknyta till mycket gamla tyska traditioner ända från medeltiden. Den kommunala självförvaltningen var den enda verkligt demokratiska institutionen i Preussen. Det var följaktligen dessa organ som först drabbades av de nya herrarnas framfart. Allaredan den 15 dec. 1933 utfärdades i Preussen en lag om kommunernas författning och finansförvaltning, som föregrep alla de tvångsåtgärder, som senare ingingo i den för hela riket gällande tyska kommunallagen av den 30/1 1935, genom vilken den kommunala självstyrelsen definitivt avskaffades.

Även den hemliga statspolisen är en preussisk skapelse. Den tillkom genom en av Göring utfärdad preussisk lag av den 26/4 1933 och fick genast rang och värdighet av en »självständig gren inom den inre förvaltningen». Den preussiska lagen om en hemlig statspolis av den 10/2 1936 har blivit mönster för handhavandet av det hemliga polisväsendet i hela riket. Den preussiske ministerpresidenten här ännu i dag titeln »chef för den hemliga statspolisen i Preussen», fastän han sedermera fått en överordnad i rikspolischefen Himmler.

En stor triumf firade det preussiska förvaltningssystemet, när det efter Österrikes våldsamma annektering år 1938 tillämpades även gentemot denna Preussens gamla fiende under mer än tre sekler. Här önskade man statuera ett särskilt avskräckande exempel. Den »likvidationsmogna» regeringen underställdes först den nyutnämnde riksståthållaren Seyss-Inquart. Dessutom tillsattes en från Berlin rekviderad rikskommissarie Bürckel såsom Hitlers specielle förtroendeman. Men inte nog med det: även i det tyska inrikesministeriet upprättades en speciell avdelning för österrikiska ärenden under ledning av statssekreterare d:r Stuckart. Samme Stuckart utsågs förresten några år senare till ledare för motsvarande byrå för det ockuperade Norge. Några veckor efter Österrikes annektering undertecknade Hitler den s. k. »Ostmark»-lagen av den 22 maj 1938, genom vilken den österrikiska staten upplöstes och berövades alla sin statliga organ. Till och med själva namnet Österrike utplånades; av Österrike blev Ostmark och provinserna Ober- och Niederösterreich omdöptes till Ober- och Niederdonau. Inte ens ett oskyldigt ortnamn skulle längre få påminna om Fredrik den stores gamla vedersakare, Maria Teresias och prinsen Eugens rike. Men inte heller som Ostmark fick Österrike behålla sin enhetliga struktur; landet sönderdelades i sju små »Gaue». Gau-författningen, som motsvarar den preussiska provinsialförfatt-

ningen, skiljer sig dock sätillvida från den preussiska förebilden som det råder personalunion mellan resp. områdets högste politiske ledare och partiets »gauleiter». Mellaninstansens maktfullkomlighet är alltså här särskilt markerad.

Inom själva riket gjorde preusseriet under tiden allt flera landvinningar. Genom en förordning av den 28/11 1939 utsträcktes det preussiska titelsystemet till hela riket: fr. o. m. nu skulle det endast få finnas »Regierungspräsidenten» och »Landräte». De gamla, historiskt betonade titlarna ansågos »farliga», emedan de kunde tänkas väcka minnet av den tidigare ordningen.

En ny ansträngning att helt avskaffa de gamla länderna utlöstes av de allierades proklamation, att Österrikes återupprättelse som självständig stat ingick i de förenade makternas krigsmål. Den nazistiska aktionen vände sig nu mot Österrikes närmaste granne bland de tyska länderna, Bayern. Detta land intog den avgjort viktigaste platsen bland de ännu kvarvarande. Här levde även minnet av det förflutna och ett regionalistiskt självmedvetande starkast kvar. Det preussiska förmyndarskapet kändes här förhatligast. Det stod därför klart för nazisterna att ett eventuellt avfall från Österrikes sida lätt skulle kunna smitta av sig på Bayern. Därför utfärdades den 7 dec. 1943 en av ledaren undertecknad kungörelse, i vilken det heter: »Jag ger den bayerske ministerpresidenten fullmakt att ånyo avgränsa den bayerska landsförvaltningens kompetens, därest detta synes erforderligt för den bayerska förvaltningens förenkling.» Detta gör ju vid första påseende intryck av att vara en oskyldig förenklingsåtgärd, men läser man vidare i texten finner man att »förenklingen» bl. a. avser överförandet av väsentliga förvaltningsgrenar, som ännu förblivit under den bayerska landsregeringens domvärjo, på motsvarande riksinstanser. Den springande punkten i hela kungörelsen kommer emellertid fram i följande mening: »Upphävandet av de bayerska statsdepartementen förbehåller jag mig själv.» Detta måste ju sägas vara mer än en »förenklingsåtgärd». Det kan inte råda något tvivel om att hela den bayerska statliga myndigheten står på avskrivning. Det uppdrag den bayerske ministerpresidenten har fått syftar i själva verket till likvidation. »Vid genomförandet av dessa åtgärder kan den bayerske ministerpresidenten avvika från gällande rätt», heter det också mycket troskyldigt i kungörelsen.

Låt oss återvända till utgångspunkten för vår betraktelse: Preussen. Preussens privilegierade ställning får inte betraktas som en historisk kvarleva, som bibehålles av pietetsskäl. Preussen har i själva verket i dag nått sin största maktutveckling. Det stortyska riket är i dag »preussiskt» i en helt annan utsträckning än kejsarriket någonsin varit det under Bismarcks glansdagar. Preussen har med sina institutioner och sin anda genomsyrat riket uppifrån och ända ned. Prof. Huber har funnit följande träffande formulering: »Preussen är enligt nu gällande rättstillstånd alltjämt rikets husmakt, — källan, från vilken statlig kraft strömmar ut till riket i dess helhet.»

Preussens nyckelställning möjliggör det för dess regeringschef, Göring, att förena ett stort antal viktiga riksämbeten i sin hand. Aldrig

förr i Tysklands historia har en enda minister utövat så många funktioner på en gång. Redan i början av sin politiska verksamhet var Göring den tyska riksdagens president. Senare övertog han de båda befattningarna som »Luftfahrtminister» och »Chef der Luftwaffe». I sin egenskap som »Reichsjägermeister» och »Reichsforstmeister» utövar han vidare den högsta kontrollen över jakten och skogarna. Det utan jämförelse viktigaste ämbete Göring innehar är dock det, som år 1936 överdrogs honom av Hitler, då han kallades till befullmäktigade för fyraårsplanen. År 1940 förlängdes detta uppdrag att gälla till oktober 1944. Fyraårsplanen är ett gigantiskt försök att koordinera förvaltningens och näringslivets krafter. Fyraårsplanens befullmäktigade är den ende dignitären i riket — förutom Hitler själv — som får utdela direkta, bindande befallningar till samtliga civila myndigheter samt till krigsmaktens och partiets olika instanser. Vid krigsutbrottet inrättades en speciell krigsregering, »ministerrådet för riksförsvaret», som fungerar i det alltför tungrodda kabinettets ställe. Även här innehar Göring ordförandeskapet. I denna sin egenskap innehar han en ställning, som mycket påminner om rikskanslerns i gammal bemärkelse. Man skulle således kunna säga att den gamla preussisk-tyska personalunionen i den högsta regeringsinstansen i viss mån blivit återställd i Görings person, helst som Hitler uttryckligen avlagt sin rikskanslertitel. Den preussiske ministerpresidenten är åter rikets främste dignitär — näst efter Hitler.

Hitler underströk förresten detta faktum när han i riksdagen den 1 sept. 1939 utnämnde Göring till sin efterträdare, ifall händelserna skulle göra en sådan succession nödvändig. Under kriget utkristalliserades vidare i det ovannämnda ministerrådet för riksförsvaret ett trängre utskott bestående av tre medlemmar, där Göring likaledes fungerar som ordförande. Triumviratet innehar vittgående hemliga fullmakter. På hösten 1943 sattes emellertid Görings prioritet allvarligt i fråga, när gestapochefen Himmler inträdde i triumviratet i den till Prag förflyttade inrikesministern Fricks ställe. Även i övrigt har det på senare år inte saknats försök att kringskära den preussiske ministerpresidentens maktställning. Som framgångsrika rivaler ha framträtt bl. a. riksministern för rustningar och ammunition Speer samt generalbefullmäktigen Sauckel, vilkas fullmakter delvis givit dem möjligheter att göra intrång på Görings maktsfärer. Ett högst egenartat ingripande i Preussens territoriella status skedde helt nyligen av Hitler personligen. Den 1 resp. 29/4 1944 utfärdades tre förordningar: angående provinserna Kurhessen och Nassau, om provinsen Sachsens nyindelning samt angående överpresidenternas uppgifter och befogenheter inom regeringsområdena Aurich och Osnabrück. (Reichsgesetzblatt I, s. 109 f., 112.) De preussiska provinserna Hessen-Nassau och Sachsen (= Provinz Sachsen) uppdelas enligt dessa förordningar på fyra mindre provinser, vilka motsvara de nazistiska »Gaue» samt de militära riksförsvarsområdena. Så har man fått fram de nya provinserna Kurhessen, Nassau, Halle-Merseburg och Magdeburg. Provinsen Hannovers västra del har underställts riksståthållaren över Bremen-Oldenburg. För tiden efter kriget har dessutom pro-

vinsen Hannovers upplösning ställts i utsikt. Här föreligger således en analogi till fallet Bayern. De nu uppdelade provinserna hade under 1800-talet förenats med Preussen genom annektering. Hitlers främsta motiv för uppdelningen torde utan tvivel ha varit att han i befolkningens medvetande vill utplåna minnet av den förpreussiska tiden. Det förra konungariket Hannover, som nu uppdelats på en preussisk och en icke-preussisk del, hyste under perioden från annekteringen 1866 och ända fram till Weimarrepublikens fall en regionalistisk opposition, den s. k. welferrörelsen (Deutschhannoveranische Partei). Till år 1837 hade Hannover varit förenat i personalunion med England. Den nu avskilda delen är alltså övervägande katolsk; under kulturkampens tid stod det katolska centerpartiet oftast i samma försvarsfront med de hannoveranska federalisterna mot Bismarck. Nu, då domedagen över Preussen och nazistssystemet står för dörren, försöka nazisterna i desperation undanröja alla rester efter en tidigare statlig ordning, som till äventyrs skulle kunna erbjuda en grundval för en tysk regering *efter* Hitler. Inte ens Preussens territoriella bestånd skonas därvid. Görings underskrift saknas under de nämnda förordningarna, som endast uppvisa Hitlers och kansliminister Lammers' namnteckningar. Det är inte alls omöjligt att Preussens självständiga roll kommer att ytterligare inskränkas, sedan det gjort sin skyldighet inom Tredje riket genom att ge det sin omisskänliga prägel.

Ändå är det anmärkningsvärt hur pass mycket självständighet den preussiska förvaltningsapparaten hittills fått behålla trots alla av kriget föranledda »förenklings»- och inskränkingsåtgärder. Alltjämt behandlas i de statliga kungörelserna de preussiska »Obersten Landesbehörden» som likställda med motsvarande riksmyndigheter, även i sådana fall, där ingen personalunion föreligger. Alltjämt ha även Preussens ledande skikt, storagrarerna, adeln och den tunga industrins män åt sig lyckats bevara en mycket stark ställning. Alltjämt bestå i öster de s. k. »gemeindefreien», d. v. s. utanför den kommunala indelningen stående godsens, som med sin partiella skattefrihet ge sina ägare en icke föraktlig ekonomisk förmånsställning. Genom en förordning av den 12/1 1943 avlöstes i Preussen de från medeltiden härstammande bergsregalierna. Avlösningen försiggick dock i den formen att de s. k. »ståndsherrarna», d. v. s. de 1803 mediatiserade feodalerherrarna, såsom »gottgörelse» fingo överta en del av de mest värdefulla statliga gruvorna. Det var förresten samma personer som under efterkrigstiden i striden om ersättningen åt furstarna skyndat sig att göra sina anspråk gällande. På bekostnad av det statliga preussiska gruvskapet »Preussag» avstods således till fursten av Stolberg-Wernigerode inte mindre än 44 bruksföretag och mineralförekomster; prinzen zu Salm-Salm erhöll 13 stenkolsgruvor och greven von der Asseburg-Falkenstein-Rothkirch 9 värdefulla gruvfält. Dessa egendomar överlätos fullständigt gratis; de förra regalieinnehavarna behövde framdeles inte ens erlagga de tidigare regalieavgifterna till statskassan. Även den beryktade »östhjälpen», som spelade en ej oväsentlig roll vid Tredje rikets tillkomst, lever alltjämt kvar. Skatteöver-skottet från de folkrika tätorterna i västra och mellersta Tyskland

(med övervägande arbetarbefolkning) överföres ofta till den »nöd-
lidande» östern.

I vad mån händelserna den 20 juli 1944, då missnöjet inom en del av det tyska generalitetet kom till öppet utbrott, komma att inverka på det historiska preussiska ledarskiktets framtida ställning, kan i dag ännu inte med säkerhet sägas. Det förefaller dock uppenbart att Preussens förbund med den nihilistiska nationalsocialismen inte kunnat undgå att i sin mån återverka på Preussen och omgestalta det i en riktning, som ej fullt motsvarade de gammalpreussiska traditionsbärarnas önsknings och framtidsförväntningar.

Vi ha sett, huru efter det heliga romerska rikets undergång något i historisk mening *tyskt* rike inte längre har existerat. Medan Österrike kan betraktas som den stora universella rikstraditionens efterklang, framstår Preussen i alla avseenden som denna riksidés motpart. I Tredje riket har den preussiska centraliserade maktstaten uppnått sitt sista och mognaste skede, — något därutöver finns inte längre. Samtidigt har den sedan reformationstiden i Tyskland allt häftigare förda striden mellan makt och ande drivits till sin yttersta spets. De stora tyska diktarna, vetenskapsmännen och konstnärerna ha ända sedan medeltidens slut stått främmande för maktpolitikens Tyskland. Den redan citerade österrikiske historikern och förre undervisningsministern Heinrich von Srbik har en gång — några år före Österrikes ockupation — vågat röra vid detta ömtåliga ämne. Han skriver således att »varken den preussiska eller den österrikiska strömmen, i vilka den tyska historien efter 1648 delar sig, innehåller *hela* den tyska historien. Inte heller dessa båda strömmars summering ger oss hela Tyskland, utan där finnes även ett tredje Tyskland, som inte betecknade någon politisk kraftström, men som andligt och kulturellt bar upp det sanna tyska väsendet.» (Historische Zeitschrift 1935, s. 262.)

Preussen har nästan alltid betraktat Tyskland som erövrat område. Detta ogynnsamma slutomdöme kan inte jävas av de relativt få ljusglimtarna i den preussisk-tyska historien: eran Stein-Hardenberg, året 1848, den wilhelmska epokens andliga rörlighet, som dock mera verkade på bredden än på djupet samt slutligen Weimardemokraternas utan tvivel ärliga ansträngningar. Ofta får man höra den invändningen, att de regerande herrarna i Tredje riket personligen inte äro av preussisk härstamning — exempelvis Hitler och Göring — och att följaktligen Preussen inte kan lastas för Hitlerdiktaturens tillkomst. Därtill är att svara att den avgörande faktorn, när det gäller Preussen, är *institutionerna* och att först i andra hand komma de personer, som använda sig av den preussiska statsapparaten. Romarnas imperium förblev under sitt senare skede alltjämt den stat som i sina typiska institutioner präglades av kejsar Augustus' principatsförfattning, även om en ickeromare — en afrikansk fältherre eller en man av låg härstamning — sökte begagna sig av den maktfullkomlighet, som han som princeps legibus solutus kunde göra anspråk på.

Allt mera trängande reser sig nu frågan vad som skall ske, när det nuvarande diktatorsystemets fortbestånd genom den militära och poli-

tiska utvecklingen allvarligt ifrågasättes. Preussen har uppfyllt sin mission i Tredje riket och därmed har det, vill det synas, även tagit ut sina krafter. Broarna tillbaka till den sistförflutna tiden — till Bismarcks rike, till Weimarrepubliken, äro avbrutna. En ny stat kan endast uppstå, om tyskarna, samtidigt som de beslutsamt vända sig bort från den senaste hundraårsperioden, djärvt söka sig tillbaka till en mera avlägsen tid, då den tyska historien ännu flyter fram i en obruten ström. Med Hitlers nederlag torde denna gång även det rike falla till marken, som uppstått ur Österrikes och det övriga Tysklands vanmakt och Preussens militära överlägsenhet. De historiska tyska landskapen böra åter få inta den plats som rätteligen tillkommer dem. Redan ha de regionalistiska krafterna åter börjat röra på sig. Särskilt Österrike, under århundraden det gamla tyska rikets ledande faktor, torde ännu inte på långt när ha tömt ut sina krafter och spelat ut sin roll inom den tyska politiken. När det preussiska riket störstar samman måste med naturnödvändighet ett behov göra sig gällande att sammanfatta den i folkets medvetande fast förankrade nationella enheten i en ny statlig organisation. Vissa allierade politikernas uppdelningsprojekt, som närmast synas inspirerade av nazistiska tankegångar, komma med all sannolikhet att ytterligare stärka det tyska folkets vilja att rädda sin nationella enhet och sitt oberoende undan Hitlersystemets sammanbrott. Efter Preussens upplösning kommer den avgörande rollen vid rikets rekonstruktion att tillfalla den tyska västern och södern. Utvecklingen i Mellaneuropa kommer med inre nödvändighet åter att ta vid där den bröts av händelser sådana som Westfaliska freden, »Reichsdeputationshauptschluss» 1803 och slaget vid Königgrätz. De tyska ländernas frivilliga sammanslutning till en federation på *tysk* — och icke längre preussisk — grundval är en av de mest väsentliga förutsättningarna för säkerställandet av en *varaktig* europeisk fred. Att en sådan inte kan åstadkommas med tvång, ockupation, straffdomar och utrotningskampanjer torde den nazistiska nyordningen noggsamt ha visat. De allierades fredsplaner sådana de te sig *i dag* synes visserligen inte erbjuda utrymme åt en nygestaltning på frivillighetens grund. Särskilt en lord Vansittarts vanföreställningar, som dessvärre vunnit en del medhåll, utgöra ett svårt hinder för en allvarlig framtidsplanering. Återgången till rättstaten kan i Tyskland endast försiggå efter svåra uppgörelser med inre och yttre vedersakare. De allierade huvudmakterna ha det nu — och kanske endast nu! — i sin hand att genom ett försiktigt och diskret men ändock dådkraftigt stöd åt de demokratiska och federalistiska strävanden i Tyskland ge det preussiska våldssystemet dödsstöten. Men de ha å andra sidan även möjligheten öppen att genom en kortsynt undertryckelsepolitik eller genom att ge stöd åt en utsiktslös separatism konservera ett preussiskt Tyskland och frambesvärja en preussisk hämndaktion, som i en av sociala slitningar skakad efterkrigsvärld måste finna en utomordentligt gynnsam mark. För denna fara skyddar ingen negativ Vansittartfred — endast en positiv och konstruktiv europeisk återuppbyggnad.